

*Peter Feldbauer, Die Islamische Welt 600-1250,
Ein Frühfall von Unterentwicklung?*
Viyana: Promedia Yayınevi, 1995, 464 sayfa.

*Serra CAN**

Viyana Üniversitesinde İktisat tarihi profesörü olan Peter Feldbauer, eserinde kapitalist Avrupa'nın doğu ülkelerinden daha gelişmiş olduğu varsayımını tarihsel bir perspektiften tartışıyor. Yazar kapitalist yapısı sebebiyle hegemonyasını genişleten Avrupa tarihi boyunca sınırları içinde bulunmayan ülkelerden sosyal, ekonomik ve politik açıdan daha üstün olup olmadığı sorusunu kendinden önceki tarih araştırmacılarının fikirlerini de eklektik anlamda sunmak suretiyle değerlendiriyor. Yazar'ın amacı kalıplaşmış oryantalist dönemlendirme ve üstünlük iddiası olan tipik Avrupalı bakış açılarından uzaklaşarak, fakat aynı zamanda üstün körü, bağdaştırıcı ve tarihsel gerçekleri olması gerektiği gibi göz önünde bulundurmeyen bir anlatımdan da kaçınarak tarihsel sürecin ışığında konuya, ilgili tüm alanlarına aynı ağırlığı verememeyi de hesaba katarak açıklık getirmektir.

Toplam dokuz bölümden oluşan eserin giriş kısmında Feldbauer tarih alanında günümüze kadar bahsi geçen kriz gerçekliklerinden, çöküş mitlerinden, modernizm öncesi küresel sistemden ve İslam'ın doğuşundan Moğol istilasına kadar olan zaman dilimi üzerindeki tespitleri konu ediniyor. İkinci bölümde yazar Kuzey Afrika, Mezopotamya ve Arabistan bölgelerinin coğrafi ve sosyal konumlarını tanımlayarak bölgelerin içinde buldukları şartları gözler önüne seriyor, ardından da üçüncü bölümde Mekke'nin uzak ticareti ile İslam'ın ilk dönemlerini konu ediniyor.

Zirai gelişimi baz aldığı dördüncü bölümde Feldbauer tarım devriminin sırasıyla Arabistan, Suriye, Fas, İran, Irak ve Mısır üzerindeki etkilerini ve yine bu bölgelerin değişken konjunktürlerini, duraklama safhalarını ve bunların

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

sebeplerini tartışıyor. İslam'ın ticari anlamda yayılmasını, Akdeniz, Asya, Arabistan ve Afrika ticaretini alt başlıklarda konumlandıran yazar, beşinci bölümde tüccar sermayesine ve ithalat ihracat potansiyeline değiniyor. Altıncı bölümde ise yazar üretim sektörlerinin gelişimini inceliyor ve 13. yüzyılda bir krizin vuku bulup bulmadığı sorusuna cevap arıyor. Şehirleşmeyi ön plana çıkaran yedinci bölümde yazar devamlılıklardan, kopukluklardan ve yapısal özelliklerden söz etmekle beraber İslami şehrin bir mit mi yoksa gerçek mi olduğu hususunu tartışıyor. En uzun bölüm olan sekizinci bölümde ise Feldbauer devlet idaresi ve yapılanması ekseninde Arap birliği ve prototip devlet, fetihler ve devlet oluşumu, Emevi hilafeti, Abbasi imparatorluğu, Samaniler ve Gazneliler, Selçuklular, Fatımiler, Eyyubi konfederasyonu ve İbadi prenslikleri alt başlıklar halinde işliyor. Yazar bu devletlerin iç ve dış siyasetlerine, askeri yapılarına, feodal değerlerine, devlet muhasebelerine, meşruiyetlerine, kuruluş gelişim ve çöküşlerine özellikle birbirlerine arz etikleri farklılıkları dikkate alarak yer veriyor. Son olarak yazar dokuzuncu bölümde gelişim dinamiği ve duraklama eğilimleri hakkında ara sonuçlar veriyor. Yazar bunu iktisadi büyüme ile duraklama evreleri ve devlet-toplum ilişkisi alt başlıkları altında dile getiriyor.

Avrupa oryantalizminin bencil üstünlük iddialarına katılmadığını ifade eden Feldbauer eserinde konuyla ilgili literatürde eksik gördüğü hususlara değinmeye çalıştığını ve farklı bir bakış açısını yansıttığını vurguluyor. İlk bölümde peygamber dönemi, raşit halifeler dönemi, 8. - 11. yy. arasında Kuzey Afrika ve Mısır'da görülen yeniden kalkınma süreci ve çeyrek asır boyunca Avrupa'ya muktedir olan Arap İran coğrafyası şeklinde beş evre'ye ayrılan bir dönemlendirmenin günümüze kadar geldiğini ve bunun şartsız kabulünün bir yanılmadan ibaret olduğunu ileri sürüyor. Ona göre maksat, sonuç olarak İslam dünyasının tıpkı eski Çin hükümetleri ayarında bir milenyum öncesi dünya medeniyeti olarak nitelendirilmesi hedeflenmektedir. Klasik Batı literatürünün de bunu benimsemesi sebebiyle açıkça ideolojik temayüllere sahip olduğunu bildirmektedir. Bu çıkarımı destekleyici neviden olan bir argümana göre birçok oryantalistin düşüncesi, 10. yüzyılda başlayan çöküşün nihayet 13. yüzyıl itibarıyla Arap-İran coğrafyasını kapsayacak ölçüde bir kriz olarak patlak vermesine yöneliktir. Yazar Osmanlı'nın altın çağında bile Batı'ya karşı tipik Asya devleti olarak teknolojik anlamda geri kaldığını, tiranlığı ve despot-

luğu simgelediğini savunanlara karşı çıkıyor. Genel varsayımlara uzak duran yazar gelişmişliğin veya gerilemenin birçok alan üzerindeki durumunu tarihsel bağlamda süreçlerini de ele alarak birbirinden bağımsız halde incelemek gerektiğini düşünüyor.

Yazar Mekke'nin ticari durumu ve İslam'ın başlangıcından bahsederken kaynakların yetersiz olduğundan yakınıyor. Bu yüzden yazar bazı hipotezlerin asılsız olarak kategorize edilmesini öneriyor. Onun iddiasına göre İslam'ın etkisini değişmeyen statik organize olmuş bir ideolojinin yayılması olarak görmek yerine, anlamını kavrayabilmek için Arabistan'da kabilerden müteşekkil olan toplum yapısına tesirini ve dinamiğini ve buna bağlı olarak da tüccar sermayesinin ve ticaretin rolünü analiz etmek gerekir.

Sonraki dönemde hilafet'in temel unsurunun fetih politikası olmadığını ancak bedevi tebaayı toplumun bünyesine dahil edebilmek için önemli bir fonksiyon mahiyetinde olduğu belirtiyor. İslam coğrafyasının Batı emperyalizmine karşı gösterdiği uzun soluklu direnişin göz ardı edilmemesini tavsiye eden yazar mutlak ayrımlı dönemlerden bahsetmenin mümkün olmadığını, bu alanda daha çok çalışmalar yapılmasının gerekli olduğunu ve bunun içinde arkeolojik araştırmaların ilerletilmesine ihtiyaç duyulduğunu söylüyor. Yazar ayrıca alanlara odaklı bir tarihsel araştırmanın yoksunluğunun da genellemelere ve bulanık varsayımlara sebep teşkil ettiğini hatırlatıyor.

Feldbauer, İslam'a ve etkilerine oryantalist bir tarafgirlikle bakmamakla beraber İslam'ı din vurgusuyla anlatmıyor, toplum üzerindeki ahlaki ve hukuki etkisinden bahsetmiyor. Yazarın alanının din olmaması, İslam'ın tesirini sırf coğrafi, iktisadi ve toplumsal yapı değişimlerine indirgemesi, onu devletlerin meşruiyeti gibi bir takım hukuki ve sosyal yaşantı açısından eksikliklere götürüyor. Yazar İslam kavramını konuya ilişkin olarak kimi yerde coğrafi bir sözcük şeklinde, kimi yerde iktisadi bir terimle bağlantılı ve bazen de dinsel ve kültürel boyutunu eşdeğer görerek kullanıyor. Bizce bu kavramın inceliksiz ve özensiz biçimde genellemeye tabi tutulduğuna delalet ediyor. Birçok Arapça kavram kullanan yazar kavramları orijinal halinde bırakıyor ve açıklamada bulunmuyor. Bu cihetle kavram tarihsel kategoride teknik terim halini almaktadır. Okuyucunun terimi kendisi araştırması gerekmektedir. Kalıplaşmış oryantalist bakış açısına karşı sunduğu daha rasyonel tutumuyla yazar desk-

riptif bir dil kullanmayı tercih etmiştir, ancak buda bazı tanım eksikliklerine ve anlam boşluklarına neden olmuştur. Cümlelerini fazlaca uzun tutması konu bütünlüğünden kopmamak için önceden aşına olmayı gerektirmektedir ve kullandığı teknik dil ve Almanca ifade üslubu okurun çok iyi dil bilgisine sahip olmasını şart koşmaktadır.

Feldbauer'ın giriş bölümünden sonuç bölümüne kadar kullandığı yöntem, soru sorarak başlık vermek ve akabinde yönelttiği soru doğrultusunda konu içeriğini sunarak cevaplandırmaktır. Bu esnada yazar birçok alıntı yapıyor ve faydalandığı alıntıları karşı görüşleri temsil edecek tarzda tez, antitez ve sentez paradigması halinde çözümlüyor. Yazar alıntı yaparken çeviri yapmaksızın alıntının orijinal halini koruyor ve alıntının peşinden kendi açıklamasını ve karşılaştırmasını yapıyor. Dolayısıyla alıntıda fikir herhangi bir yorumla karşılaşmadan yalın haliyle ortaya konuluyor. Bu sayede okurun kendisi başvuru kaynakları orijinal versiyonlarından takip edebiliyor ve yazarın fikirlerini ve çıkarımlarını müstakil olarak analiz edebiliyor. Böylece kaynak bilgisi ve yazarın bilimsel eforu arasında herhangi bir bulanıklık ve karışıklık ortaya çıkmıyor. Görsel destek mahiyetinde kullanılan haritalar özellikle emperyal gelişim, iktisadi üretim ve ticari ilişkileri gözler önüne seriyor.

Feldbauer, oryantalist camia'nın kemikleşmiş bakış açısından vazgeçmesinin yakın tarihte mümkün olmadığını, bu eserinde onlara karşı yürüttüğü eğilimle büyük tepki aldığından da haberdar olduğunu ifade ediyor. Yine de on yılını verdiği bu çalışmasının gelecek nesillere araştırma yöntemi ve konuyla alakalı merceğe alınacak hususları gösterme açısından rehberlik edebileceğini umduğunu ifade ediyor.